

כרך 4, גיליון מס' 4, 6 באפריל 2014

עורכת: ד"ר מירה צורף

האחים המוסלמים ותנועת החמא"ס – מבטים צולבים ממצרים ומרצועת עזה

ד"ר מירה צורף ויוחנן צורף¹

התדרדרות היחסים בין החמא"ס למצרים הגיעה בשבועות האחרונים לשיא חדש. בית המשפט המצרי לשיפוט מהיר פרסם ב-4 במרץ פסק דין האוסר על פעילות תנועת החמא"ס ושל כל הגופים הקשורים אליה בתוך מצרים. הגורם העיקרי להחלטה זאת נעוץ ברצונם של ראשי המשטר הזמני במצרים ושל הפילדמארשל אל-סיסי להעניק לגיטימציה להפלתם של ראשי תנועת האחים המוסלמים ומנהיגיה הרוחניים, הכלואים בבתי הכלא המצרים ואשר גזר דין מוות הוטל על 529 מביניהם בהליך משפטי מזוהז, כמו גם להדק את ההאשמות נגדם, אשר הבולטות שבהן הם שיתופי הפעולה של התנועה עם החמא"ס במהלך תקופת שלטונו של מוחמד מורסי. שיתופי פעולה אלה כללו בין השאר עצימת עין נוכח הברחות נשק ואמצעי לחימה אחרים דרך המנהרות לרצועה וממנה לסיני, שתוצאתה הפיכתו של חצי האי לאחד מקיני הטרור הפעילים של ארגוני הגיהאד העולמי נגד חיילים ושוטרים מצרים. הנימוקים הרשמיים להכרזה על תנועת החמא"ס כארגון טרור התמקדו בין השאר בתמיכת התנועה בארגונים קיצוניים בתוך מצרים ובסיני בתקופת שלטונו של הנשיא מורסי וביתר שאת לאחר הדחתו. עורך הדין שהגיש את התביעה, סמיר צברי, קבע בעתירתו כי החמא"ס היא זרוע של תנועת האחים המוסלמים, שהוכרזה כארגון טרור והוצאה אל מחוץ לחוק ב-24 בדצמבר, בעקבות פיגוע הטרור באל-מנצורה, בו נהרגו 14 אזרחים מצרים. צברי תבע בשל כך להחיל על חמא"ס הגדרה דומה, אך תביעתו נדחתה על ידי בית הדין.

הגורם למתיחות המתוארת לעיל הינו הזעם הרב שהצטבר במצרים כלפי האחים המוסלמים ערב הפיכת ה-30 ביוני 2013 אשר במהלכה הודחו מן השלטון. הציבור המצרי, בדרישתו האולטימטיבית להדיח נשיא לגיטימי נבחר, ביטא חשש מפני הסכנה שכרוכה היתה בדרכי

¹ ראש תחום פלסטיניים ומדינות ערב, המשרד לנושאים אסטרטגיים.

התנהלותם של האחים בהנהגתו של מורסי, ומפני האג'נדות הסקטוריאליות שניסה לקדם, כמו גם אכזבה מחוסר ניסיונו של הנשיא בניווט ענייני המדינה בזירות הפנימית והבינלאומית. החמא"ס, שהזדהותה עם תנועה האחים המוסלמים היתה טוטאלית ורבת שנים, נתפסה בעיני המשטר שלאחר מורסי ובעיני רבים בציבור המצרי כחלק בלתי נפרד מן המארג הכל - אסלאמי שהאחים המוסלמים ניסו לקדם בתקופת שלטונם.

החמא"ס לא חדלה מאז הפיכת הנגד ואף לפניו לספוג קיתונות של האשמות וביקורת מצד מנגנוני המשטר הרשמיים והתקשורת המצרית, המציגים אותה באור שלילי ביותר וטוענים כי היא סייעה ומסייעת באורח ישיר ועקיף לאחים המוסלמים ולארגוני טרור הפועלים מטעמם על דעתם ובידיעתם בתוך מצרים ובחצי האי סיני, ואף מטילים עליה אחריות לפיגועים בהם נהרגו קצינים וחיילים מצרים בחצי האי סיני. לדוגמא, אחד הפיגועים, שבוצע בצפון סיני באוגוסט 2012 ואשר במהלכו נהרגו 16 חיילים מצרים, אף העצים, על פי גרסת ראשי הצבא המצרי, את המתח שהיה קיים ממילא בינם לבין הנשיא, משום שזה העדיף להקל ראש בראיות שהוצגו לפניו והצביעו על מעורבותה של תנועת החמא"ס בפיגוע.

ניסיונותיה של החמא"ס להתנער מאחריות זאת ולהבהיר שמדיניותה דגלה מאז ומתמיד באי-התערבות בענייני מדינה ריבונית אחרת לא צלחו. הראיות הרבות שהציגה להוכחת חפותה נפלו על אוזניים ערלות. דומה שהתוויית שהדביקה לה התקשורת המצרית, של ארגון חתרני, המשתף פעולה עם האחים המוסלמים ופוגע בביטחונה של מצרים, איננה נמחקת, גם כאשר מוכח הלכה למעשה שאין כל ממש בהאשמות המוטחות בה. מי שטורח לתחזק את הדימוי של תנועת החמא"ס ככזו הבוחשת בעניינים לא לה הם יריביה מבית, חברי תנועת הפת"ח. הללו רואים בכך הזדמנות לבוא חשבון עם החמא"ס על התנהלותה ה"רברבנית" בתקופתו של מורסי ועל נטישתה את העיסוק בבעיה הפלסטינית לטובת רעיון האומה האסלאמית. רעיון זה זכה לעדנה בעקבות ניצחונה של תנועת האחים המוסלמים במצרים והפיח תקוות בשורותיה של החמא"ס וכפועל יוצא גרם להתחמקותה מקידום שיחות הפיוס הפנים-פלסטיני. החמא"ס היתה בימי מורסי יותר אסלאמית ופחות פלסטינית, טוענים בכירים בפת"ח.

דומה שיחס זה כלפי חמא"ס איננו רק תוצאה של הקשחת מדיניותה של מצרים כלפיה. כל גורמי האסלאם הפוליטי ובראשם האחים המוסלמים מוצגים היום בכלי התקשורת הערביים הרשמיים ככישלון, כאויבי ה"מהפכה", היציבות, הקדמה והערביות. סעודיה, לדוגמא, יריבתה משכבר של האחים המוסלמים, הכריזה ב-7 במרץ יחד עם איחוד האמירויות הערביות ובחרין, שכנותיה מהמפרץ, על הכללת האחים ברשימת ארגוני הטרור שלהם. מהלך זה, שקרוב לוודאי תואם עם המצרים, הינו נדבך נוסף בתהליך הצרת צעדיה של החמא"ס, משום שהוא מצמצם באורח טבעי את מרחבי הפעילות שלה לקטר, הממשיכה לתמוך בה ואשר עמה נתקו ב-7 באפריל סעודיה, איחוד האמירויות הערביות ובחרין את קשריהן הדיפלומטיים בשל סיועה לאחים המוסלמים ולתורכיה, שמעמדה בקרב המדינות המוסלמיות הסוניות נמצא בירידה. הישענותה של תנועת החמא"ס על קטר ותורכיה הינה בעייתית לכשעצמה משום מרחב התמרון הדיפלומטי המוגבל של שתי המדינות הללו עם ארצות הברית ומדינות האיחוד האירופי, העלולות לנקוט בכל רגע נתון בצעדי נגד במידה ומדינות אלה תאפשרנה פעילות חופשית של החמא"ס בשטחן. החזרה לחיקם של הפטרוניים הוותיקים, איראן וסוריה, עומדת אמנם על הפרק, אך מהווה אף היא בעיה נוכח

הויכוח הפנימי שהדבר מעורר בתוך התנועה, בשל המחיר הכבד שעלולות השתיים לדרוש מהחמא"ס בתמורה לחידוש הסיוע והתמיכה בה.

החלטת בית המשפט המצרי, האוסרת על פעילותה של החמא"ס בגבולות הטריטוריה הריבונית המצרית, מעמידה אותה במצב חדש שכן, ראשי החמא"ס נאלצים לחפש לעצמם מקום חלופי בו יוכלו למקד את פעילותם. כך לדוגמא מוסא אבו מרזוק, סגנו לשעבר של ח'אלד משעל, העומד בראש האגף המבצעי של הארגון וקבע בעידן מורסי את מקום מושבו בקהיר, נאלץ בעקבות החלטת בית המשפט המצרי לתור אחר מקום חלופי בו יוכל לממש את פעילותו. אנשיו נאלצים לנקוט משנה זהירות משום נשיפת העורף המעיקה של המשטר המצרי ותחושת המחנק והנדודים ההולכת ומחריפה. המשטר במצרים הפך מידיד ליריב שכן, בראיית החמא"ס הוא הרחיק לכת בנכונותו להגן על גבולות מצרים, הרבה מעבר למה שהכירה בעידן משטרו ה"עויין" של חוסני מובארכ. הצבא המצרי פועל בנחרצות למניעת הברחות אל ומתוך רצועת עזה, באמצעות הרס המנהרות במרחב רפית. פעילות אינטנסיבית זאת יוצרת מחסור מתמיד במצרכי יסוד, עליות מחירים גואה בשל הצורך לייבא את המצרכים הללו מישראל, ירידה תלולה ברמת ההכנסות של ממשלת החמא"ס, שנהגה לגבות מס על מעבר סחורות במנהרות, עליה במימדי האבטלה וצמצום השירותים הבסיסיים הניתנים על ידי הסקטור הציבורי והממשלתי לתושבי הרצועה. כל אלה מולידים זעם ותסיסה עממית.

זאת ועוד, המשטר הנוכחי מפגין נחישות ונחרצות יותר מקודמיו בפעילותו נגד קבוצות טרור גיהאדיסטות וסלפיות בתוך סיני, תוך תיאום ביטחוני נרחב ובמקרים רבים גלוי עם ישראל. זאת מתוך כוונה ברורה להשיב את שגרת החיים לקדמותה ואת הביטחון במרחב הציבורי לתושבי מצרים, הן בפריפריה והן בערים הגדולות.

גם הירידה בהיקף הסיוע והתמיכה מצד המדינות הערביות התורמות לאחר נפילת שלטון האחים המוסלמים במצרים משפיעה על מימון פרויקטים המספקים שרותי רווחה ומקומות תעסוקה לתושבי הרצועה ומצמצמת באורח ניכר את אספקת האנרגיה שמומנה מכספיהן. התוצאה המיידית הנובעת מכך הינה גידול מתמיד במספר שעות החשיכה ביממה.

באורח פרדוכסלי היה הפיוס הפנים-פלסטיני לאחר הדחתו של מוחמד מורסי לצורך חיוני מבחינתה של החמא"ס, משום שהיה בו כדי לפתוח בפניה דלתות ולשפר את תדמיתה במצרים, במדינות ערביות נוספות ואולי גם בזירה הבינלאומית. ראשיה משקיעים מאמצים רבים, מאז נפילת מורסי, לקידום הפיוס תוך הבעת נכונות לוותר חלקית על שלטונה. אולם בפת"ח טוענים שהחמא"ס אינה מסוגלת להיענות לתכתיבי הלוי"ז והפרוצדורה שנקבעו בהסכם הפיוס שנחתם בדוחה בינואר 2012. אבו מאזן, בהתייחסו לסוגיה זו ב-6 במרץ בפני פורום של צעירי הפת"ח, טען שהקושי הבסיסי בעניין זה הוא חוסר נכונותה של החמא"ס לאמץ את עקרון הדמוקרטיה והתנגדותה לרעיון מדינת הלאום (טן).

המשבר שיזמה מצרים עם תנועת החמא"ס נועד לבצר את הדה-לגיטימציה של תנועת האחים המוסלמים בעיני הציבור המצרי, לייצר דעת קהל אוהדת כלפי הצבא המצרי והמועמד לנשיאות עבד אל-פתאח אל-סיסי ולשרטט את דמותו כמי שפועל ללא לאות להשבת הסדר על כנו ולביעור קיני הטרור שחדרו ללב הערים המצריות. מבחינתה של תנועת החמא"ס המשבר עם מצרים

הותיר את רצועת עזה כמרחב השליטה הבלעדי שלה: שם היא מגייסת ומאמנת, שם היא מייצרת את אמצעי הלחימה ושם יש לה את היכולת לערוך מפגני כוח בלתי מוגבלים בהיקפי המשתתפים. השלטון ברצועה הוא הנכס האסטרטגי החשוב ביותר שהשיגה החמא"ס ובעבור שימורו היא מוכנה להסתכן מבית בפגיעה בתדמיתה הפטריוטית ומחוץ באבדות בנפש וברכוש, במקרים שבהם היא איננה מצליחה למנוע חיכוך עם ישראל או שיכוך הזעם המצרי המופנה כלפיה. היא משקיעה מאמצים רבים במטרה למנוע הרחבה של העימות עם מצרים וממשיכה להישען על מנגנוני המודיעין המצרים כגורם מתווך עם ישראל בעתות משבר ושגרה. גם המגעים שקיימה מצרים באורח ישיר עם הג'יהאד האסלאמי לשם השגת הפסקת אש עם ישראל ב-14 במרץ תוך עקיפת החמא"ס, לא עוררו באורח פומבי יותר ממורת רוח. לפיכך כל עוד לא תחוש החמא"ס שהצבת הלופתת את צווארה הן ממצרים והן מישראל הופכת לאיום קיומי על שלטונה, היא תמשיך קרוב לוודאי לנקוט במדיניות משמרת זו.